

بسمه تعالی

اهمیت تربیت دینی فرزندان در اسلام

پریوا غلام زاده^۱

چکیده

یکی از حقوق مسلم در اسلام، حق تعلیم و تربیت است که حق مساوی میان زن و مرد است. اسلام فراگیری علم و ادب را جز فرائض قرار داده و به مریبان و خانواده ها تشویق و تحریص کرده که فرزندان خود را معرفت و ادب آموزند. معیار ارزش انسان در اسلام به معرفت و ادب و تربیت است و هدف اساسی از تربیت اسلامی پرستش خداوند است اما علاوه بر پرستش خداوند هدف های دیگری نیز وجود دارد: از جمله تقوا، عدالت خواهی، تعلیم حکمت، دوستی با ملل دیگر و.... مراحل تربیت دینی عبارتند از:

مرحله آشناسازی، مرحله همراهی، مرحله تشویق، مرحله ترغیب، مرحله تکلیف، مرحله واقعیت و محافظت، مرحله تبیین و تشریح مرحله هدایت و راهنمایی

تربیت دینی فرزندان مستلزم اموری است که رعایت آنها می تواند نقش بسیار مهمی در اثربخشی تلاش های پدر و مادر داشته باشد و از جمله آن امور، پالایش نمودن محیط خانه از مسائل ضد ارزشی است که اگرچنین نشود تربیت دینی اثرش را از دست خواهد داد.

کلید واژه: اسلام، تربیت دینی، فرزندان

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت معصومه علیه السلام

مقدمه

تربیت دینی فرزندان یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین وظایف والدین و مجامع آموزشی در جوامع اسلامی به شمار می‌آید. دین اسلام به عنوان یک نظام جامع و هماهنگ، نه تنها به ابعاد فردی و روحانی انسان‌ها توجه دارد، بلکه به مسایل اجتماعی، اخلاقی و ارتباطات انسانی نیز اهمیت می‌دهد. بر اساس آموزه‌های اسلامی تربیت دینی فرزندان نه تنها به معنای انتقال آموزه‌های دینی به آنهاست، بلکه شامل پرورش شخصیت، ایجاد زمینه‌های لازم برای رشد فکری و معنوی و تشویق به رفتارهای اخلاقی است. تفاوت قوانین الهی با مقررات بشری امروز این است که اعلامیه جهانی حقوق بشر تأکید دارد که فرزندان را آزاد گذاشته و هیچ تلاشی نباید برای تربیت آنها صورت گیرد بلکه باید خودشان مسیری آزادانه در زندگی انتخاب کنند اما در تعالیم اسلام اصرار بر این است که والدین تکلیف بزرگی در حقوق فرزندان خود دارند و شایسته هست حتی قبل از تولد فرزند حقوق آنها را رعایت نمایند.

اهمیت تربیت دینی در اسلام از آنجا ناشی می‌شود که انسان با ایمان و متخلق به اخلاق حسنه می‌تواند در جامعه‌ای سالم و متعادل زندگی کند. قرآن کریم و احادیث پیامبر اسلام (ص) به روشنی بر ازدواج، تربیت خانواده و نقش والدین در شکل‌دهی به شخصیت دینی و اخلاقی فرزندان تأکید کرده‌اند. در واقع، تربیت دینی به والدین و مربیان این امکان را می‌دهد که با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی، فرزندان را با اعتقادات قوی و اخلاق نیکو تربیت کنند که در آینده نه تنها خود به دنبال سعادت و کمال خواهند بود، بلکه در پیش برد جامعه انسانی نیز نقش مؤثری ایفا خواهند کرد.

از طرفی، با توجه به چالش‌های نوین پیش‌روی خانواده‌ها و جوامع اسلامی، مانند تأثیر رسانه‌ها و گریز از سنت‌های دینی، توجه به روش‌ها و استراتژی‌های مؤثر در تربیت دینی فرزندان بیش

از پیش ضروری به نظر می‌رسد. به همین دلیل، این مقاله به تحلیل اهمیت تربیت دینی فرزندان در اسلام، بررسی اهداف آن، روش‌های اجرایی و چالش‌های موجود می‌پردازد تا راهکارهایی برای تقویت این مهم ارائه دهد.

با در نظر گرفتن نکات فوق، هدف از این مقاله آبادانی روح نسل جوان به وسیله آموزش‌های دینی و اخلاقی و همچنین ارتقاء کیفیت زندگی اجتماعی و فردی آنان در آینده است.

مفهوم شناسی

اسلام: دین حق، مسلمان شدن، تسلیم شدن، گردن نهادن

قبل از تبیین مفهوم تربیت دینی ابتدا معنای تربیت را بیان می‌کنیم:

واژه تربیت از ریشه (ربو) و باب تفعیل است و به معنای فراهم آوردن، موجبات فزونی و پرورش است و از این رو به معنای تغذیه طفل نیز بکار می‌رود.

اما علاوه بر این تربیت، به معنی تهذیب نیز استعمال شده که به معنی زودودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است، گویا در این استعمال نظر بر آن بوده که تهذیب اخلاقی مایه فزونی مقام و منزلت معنوی است و از این حیث می‌توان تهذیب دانست.

در قرآن مفهوم تربیت از ریشه (رب) چندان مورد توجه قرار نگرفته و در مواردی که این کلمه در رابطه با انسان به کار رفته عمدتاً^۱ به مفهوم رشد و نمو جسمی مراد بوده است.

(فَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا)

^۱ - اسراء: ۲۴

بگو! خدایا بر والدین من که در کودکی مرا تربیت کردند رحم نما.

در «مفردات» راغب چنین آمده است:

(الرَّبُّ فِي الْأَصْلِ: التَّربِيَةُ، وَهُوَ انْشَاءُ الشَّيْءِ حَالاً فَحَالاً إِلَى حَدِّ التَّمَامِ)

یعنی ربّ در اصل به معنای تربیت می‌باشد و عبارت است از پدید آوردن یک چیز به تدریج و مرحله به مرحله، تا اینکه به مرحله کمال و پایانی خود برسد. (رب) در اصل تربیت است و آن ایجاد چیزی از حالی به حالی به صورت تمام است پس (رب) گفته می‌شود (رَبَّاهُ و رَبَّهٌ) پس رب مصدر مستعار برای فاعل است و رب مطلق گفته نمی‌شود مگر برای خداوند که متکفل است به مصلحت موجودات مانند (بَلَدَهُ طَيِّبَةً و رَبَّ غَفُورٌ)

علی رغم کلمه تربیت از (ربو) که دامنه محدودی دارد ماده (رب ب) دامنه وسیعی از آیات را در بر گرفته است و دو عنصر معنایی دارد مانند: مالکیت و تدبیر!

در کتاب «المنجد» آمده است:

(قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ)

بگو کیست پروردگار آسمانها و زمین بگو الله

البته واژه «رب» به معنای پروردگار، پرورش دهنده، نام خدای تعالی آمده است. رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ مالک و مستحق هر چیز صاحب و یار و برادر بزرگ آنست این جا به معنای مالک آمده است.^۲

در «مجمع البحرین» ذیل آیه «رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ و رَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ»

^۱ - راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قران، ج ۱، ص ۱۹۰

^۲ - سیاح، لغت نامه المنجد، ج ۱، ص ۶۳۳

نوشته است:

«المراد مالکهما و مدبرهما و يطلق الربّ على السيّد ايضاً و المربي و المتمم و المنعم و صاحب»
یعنی منظور از «ربّ المشرقین و ربّ المغربین» مالک و مدبر مشرق و مغرب است، چنان که واژه ربّ گاه به معنای سیّد و آقا و فرمانروا یا مربّی و تمام کننده و نعمت دهنده و صاحب نیز می آید.^۱
لسان العرب نیز در معنای ربّ به تفصیل سخن گفته و از جمله آورده است :

(الربّ هو الله عزوجلّ، هو ربّ کل شیء ای مالک و له الربوبیه علی جمیع الخلق، لاشریک له، و هو ربّ الارباب و مالک الملوک و لاملاک)

یعنی؛ واژه «الربّ» - با الف و لام - در مورد خدای عزوجلّ به کار می رود که ربّ و مالک همه چیز است و ربوبیت بر همه خلق دارد، شریکی برای او نیست و او ربّ الارباب و مالک الملوک می باشد.^۲

. در فرهنگ فارسی عمید: تربیت به معنای پروردن، پروراندن، پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی یاد دادن آمده است.^۳

تربیت در اصطلاح

شناخت خدا به عنوان رب یگانه انسان و جهان و برگزیدن او به عنوان رب خویشتن و تن دادن به ربوبیت او و تن زدن از ربوبیت غیر.^۴

^۱ - طریحی، مجمع البحرین، ج ۱ و ۲، ص ۱۲۶

^۲ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۴۲۰

^۳ - عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۱، ص ۶۶۵

^۴ - اشتیانی، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ص ۵۰

۷- مرحله تبیین و تشریح

در این مرحله با توجه به اینکه فرزندان در حال گذر از مرحله نوجوانی به جوانی بوده و از قدرت فهم و درک بالاتری نسبت به مراحل قبل برخوردار شده‌اند و شخصیت و هویت آنها نیز در حال تکوین و شکل‌گیری می‌باشد ضروری است والدین و مربیان با زبان علم و منطق و نه احساس با آنها صحبت کرده و اهمیتی که مسائل دینی در زندگی بشر دارد و نیز منزلت و جایگاه اماکن مقدس به خصوص مساجد را برای آنان تبیین نماید.

۸- مرحله هدایت و راهنمایی

این مرحله که از اواخر جوانی شروع شده و تا مرحله بزرگسالی ادامه می‌یابد اگرچه در این مرحله نقش و تاثیرگذاری پدر و مادر بر فرزندان به دلیل ازدواج فرزندان جوان و نیز برخورداری از شعور و فهم اجتماعی به قدر رشد آنان، کمرنگ می‌شود ولی والدین با هدایت و راهنمایی فرزندان خود در مواقع مورد نیاز به خصوص مواقع بحرانی زندگی آنان می‌توانند هم چون گذشته به ایفای نقش بپردازند.^۱

در این باره پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید:

فرزند تا ۷ سال اول آقا و فرمانگذار و تا ۷ سال دیگر غلام و فرمانبر و ۷ سال سوم وزیر و کارپرداز

است پس از این مدت اگر صفاتی پسندیده داشت زحمات چند ساله ات به ثمر رسیده -

وگرنه رنجی بیهوده مبر که وظیفه ات را به کار بسته‌ای.^۲

^۱ - عیسی زاده، خانواده قرانی، ص ۱۲۲

^۲ - وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۹۵

شرایط تربیتی خانواده

خانواده به عنوان اولین عامل تربیت زمانی قادر به ایفای نقش خود خواهد بود که حداقل برخی از ویژگی‌های زیر در آن مشاهده شود :

۱- باور و اعتقاد قلبی والدین بر موثر بودن نقش آنان در تربیت فرزند و اینکه آنان اولین مربیان فرزند هستند.

۲- باور و اعتقاد قلبی والدین به این امر که فرزند امانتی الهی است و آنان امانت‌دار پروردگار متعال هستند .

۳- والدین از نظر شناختی به نیازها و مقتضیات سنی فرزندان آگاه باشند و در شیوه‌های ارتباطی خود این ویژگی‌ها را مد نظر قرار دهند .

۴- والدین از نظر وحدت نظر و عمل به نقطه مشترکی دست یابند و علی‌رغم اختلاف رویکردها و کارکردها تلاش خود را برای هم‌فکری و هماهنگی با یکدیگر به کار گیرند .

۵ - والدین از نظر ارزش‌های اخلاقی پایبند به موازین عالی باشند و نیز توانایی انتقال آنها را به فرزندان داشته باشند .

۶ - والدین از نظر ارتباطی رابطه صحیح و قابل قبولی که متکی بر اعتماد متقابل است با فرزندان برقرار کنند .

۷^۱- خانه به خوابگاه تبدیل نشود بلکه محلی برای برقراری، توسعه و تعمیق ارتباط‌های درون خانواده باشد

^۱ - شرفی ، تربیت اسلامی با تاکید بر دیدگاه‌های امام خمینی ، ص ۸۱

نتیجه

مقید شدن تربیت به آموزه های دینی و مذهبی رمز دستیابی به آرامش، سعادت و کمال مطلوب در هر دو سراسر است . اگر به فرایند تربیت که امری پیوسته و همیشگی است از دوران کودکی و حتی پیش از آن توجه شود ، نتایج فردی و اجتماعی فراوانی به دست می آید .

تربیت دینی فرزندان در اسلام نه تنها مسئولیتی بزرگ برای والدین محسوب می شود، بلکه به عنوان یکی از ارکان اصلی شکل گیری فردی با اخلاق نیکو و متعهد به ارزش های انسانی است . آموزه های اسلامی در زمینه تربیت دینی، به والدین ابزارهای لازم برای پرورش نسلی معتقد، سالم و مسئولیت پذیر در برابر جامعه می دهد. تربیت صحیح دینی نه تنها موجب رشد روحی و معنوی فرزندان می شود، بلکه آنان را قادر می سازد تا در دنیای پیچیده امروز با اتکا به اصول اخلاقی و دینی، تصمیمات صحیحی اتخاذ کنند و به سعادت فردی و اجتماعی دست یابند . در نهایت ، این فرآیند تربیتی نه تنها به بهبود زندگی فردی بلکه به تقویت بنیان های اجتماعی و فرهنگی نیز کمک شایانی می کند و با پرورش نسلی با ایمان و با اخلاق ، آینده ای روشن و پایدار برای جامعه اسلامی رقم می زند .

پس پدران و مادران باید آگاهی لازم را در این مورد کسب کنند و از این رو آگاهی ما نسبت به مراحل تربیت میتواند سعادت و شقاوت کودکان را رقم بزند . با توجه به این که دین مبین اسلام نسخه کامل تربیتی را برای ما تدارک دیده است لازم و ضروری به نظر می رسد نسبت به توصیه ها و تأکید آیات و روایات آگاهی لازم را کسب کنیم .

فهرست منابع

- آشتیانی، هوشنگ، **نگاهی به تعلیم و تربیت اسلامی**، قم: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ ه. ش
- امینی، ابراهیم، **اسلام و تعلیم و تربیت**، قم: بوستان کتاب (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ اول، ۱۳۸۴ ه. ش
- ابن منظور، جمال الدین محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ اول، بی تا
- تمیمی، عبد الواحد بن محمد، **غررالحکم**، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، مؤسسه فرهنگی دار الحدیث، چاپ هشتم، ۱۳۹۵ ه. ش
- حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا
- جوادی آملی، عبد الله، **حق و تکلیف در اسلام**، قم: مرکز نشر اسراء، چاپ دوم، اردیبهشت ۱۳۸۵ ه. ش
- رحمانی، علی، **پرسش و پاسخ های تربیتی**، بی جا، نشر اهل بیت ع، ۱۳۷۸ ه. ش
- راغب اصفهانی، ابی القاسم الحسین ابن محمد، **مفردات الفاظ قران کریم**، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه. ش
- سیاح، احمد، **فرهنگ بزرگ جامع نوین**، ترجمه المنجد، چاپ نهم، تهران، انتشارات السلام، ۱۳۹۰ ه. ش
- طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرین**، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۸ ه. ش
- طباطبائی، سید محمد حسین، **تفسیر المیزان**، مترجم سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، چاپ بیست و هفتم، ۱۳۸۷ ه. ش
- طبرسی، فضل بن حسن، **مکارم الأخلاق**، ترجمه سید ابراهیم میر باقری، تهران، ۱۳۸۱ ه. ش
- عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، تهران: انتشارات امیر کبیر، چاپ یازدهم، مرداد ۱۳۸۶ ه. ش

- عیسی زاده، عیسی، خانواده قرآنی (ویژگیها و وظایف اعضای آن)، قم : مؤسسه بوستان کتاب، چاپ

اول، ۱۳۹۰، ه، ش

- فلسفی، محمد تقی، بزرگسال و جوان از نظر افکار و تمایلات، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ

دوم، ۱۳۷۹، ه، ش

- قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸، ه، ش

- قمی، شیخ عباس، الهی خراسانی، اکبر، سفینه البحار، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۹۶، ه، ش

- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه و شرح سید مهدی آیت الهی، تهران: انتشارات جهان

آرا، چاپ سوم، ۱۳۸۹ ه ش

- مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، تهران : انتشارات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۷، ه، ش

- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب اسلامی، چاپ بیست و دوم، ۱۳۸۲، ه، ش

- مظلومی، رجبعلی، تربیت برای دین، تهران، بنیاد شهید، چاپ اول، ۱۳۶۵، ه، ش